

Local Herbs and Disease Treatment from the Wisdom Reflected in the Young-Adult Fiction “Mor Ya Noi” สมุนไพรพื้นบ้านกับการรักษาโรค คั่นฉ่องส่องภูมิปัญญาในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง “หมอยาน้อย”

Watsaranan Chuthap

Faculty of Education, Suratthani Rajabhat University, Surat Thani 84100, Thailand

วัชรนันท์ ชูทัพ

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี สุราษฎร์ธานี 84100 ประเทศไทย

Corresponding Author:

Watsaranan Chuthap

E-mail: watsaranan@hotmail.com

Abstract

This academic article aims to study local herbs and disease treatment based on the wisdom reflected in the young-adult fiction Mor Ya Noi (“Little Doctor”) by Kittisak Srikaewboworn, through textual analysis using the concept of literature as a reflection of society. The study finds that the young-adult fiction Mor Ya Noi (“Little Doctor”) reflects the treatment of diseases using local herbs among southern Thai people. In ancient times, people used the unique characteristics of each plant with medicinal properties to nourish the body, treat illnesses, or combine herbs to create traditional medicine recipes. These were then modified to make them easier to use or processed into community products to increase economic value. The author presents three main issues in the fiction: 1) local plant species and their properties, 2) traditional medicine recipes, and 3) the processing of local herbs into products. These issues not only reflect the roots of local wisdom but also indicate that young-adult fiction can serve as a valuable learning medium for preserving, developing, and transmitting knowledge about local herbs in a modern context, thereby supporting sustainable development based on local culture.

Article Info

Article history:

- Received: April 28, 2025
- Revised: March 24, 2026
- Accepted: March 26, 2026
- Online: April 1, 2026

Keywords:

local herbs
medical treatment
Mor Ya Noi
treatment from the wisdom
young-adult fiction

คำสำคัญ:

การรักษาโรค
คั่นฉ่องส่องภูมิปัญญา
วรรณกรรมเยาวชน
สมุนไพรพื้นบ้าน
หมอยาน้อย

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสมุนไพรรักษาโรคคันฉ่องส่องภูมิปัญญาในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ผลงานการประพันธ์ของ กิตติศักดิ์ ศรีแก้วบวร โดยการวิเคราะห์ด้วยแนวคิดวรรณกรรมกับการสะท้อนภาพสังคม ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย สะท้อนการรักษาโรคด้วยสมุนไพรรักษาโรคของคนภาคใต้ โดยคนโบราณจะนำลักษณะพิเศษเฉพาะของพืชแต่ละชนิดที่มีสรรพคุณทางยามาบำรุงร่างกาย บำบัดอาการเจ็บป่วย หรือนำสมุนไพรมารวมกันเป็นตำหรับยาพื้นบ้าน แล้วดัดแปลงรูปแบบเพื่อให้สะดวกต่อการนำไปใช้ หรือนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชน เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยประเด็นดังกล่าวผู้แต่งนำเสนอผ่าน 3 ประเด็น ได้แก่ 1) พันธุ์ไม้พื้นบ้านและสรรพคุณ 2) ตำหรับยาพื้นบ้าน และ 3) การนำสมุนไพรรักษาโรคพื้นบ้านไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ซึ่งประเด็นเหล่านี้นอกจากสะท้อนรากเหง้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว ยังชี้ให้เห็นว่าวรรณกรรมเยาวชนสามารถเป็นสื่อการเรียนรู้ที่ทรงคุณค่าในการอนุรักษ์ พัฒนา และส่งต่อภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรักษาโรคด้วยสมุนไพรรักษาโรคพื้นบ้านให้คงอยู่ในบริบทสมัยใหม่ อันเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนรากฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย

บทนำ

หมอยาน้อย เป็นวรรณกรรมเยาวชนที่ประพันธ์โดย กิตติศักดิ์ ศรีแก้วบวร ผู้แต่งเป็นชาวจังหวัดพัทลุง สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจากคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล เชี่ยวชาญด้านเภสัชกรรมและสมุนไพร ในหน้าคำนำ หมอยาน้อย ผู้แต่งได้เล่าไว้ว่า อาจารย์จำลอง ผึ้งชลจิตร นักเขียนชั้นครูที่ตนเคารพให้คำแนะนำการเขียนวรรณกรรมว่า “ต้องเขียนในสิ่งที่เรานัดและรู้จักจริง” คำกล่าวนี้เป็นฐานคิดสำคัญที่ผู้แต่งใช้เป็นแนวทางในการประพันธ์ หมอยาน้อย

หมอยาน้อย ก่อเกิดเป็นรูปแบบวรรณกรรมเยาวชนขึ้น เนื่องจากเป็นรูปแบบงานประพันธ์ที่ผู้แต่งชื่นชอบ ด้านเนื้อหาความทรงจำในวัยเด็กที่พบเจอในสังคมชนบทภาคใต้ ทั้งด้านวิถีความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ สภาพสังคม และวัฒนธรรม มาเป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์เป็นเนื้อหา จากนั้นใช้จินตนาการเชื่อมโยงเข้ากับองค์ความรู้ด้านเภสัชกรรมและสมุนไพรพื้นบ้านที่ตนเชี่ยวชาญประกอบสร้างเป็นวรรณกรรมเยาวชนเรื่องนี้ขึ้น วรรณกรรมเยาวชนเรื่องนี้จึงมีลักษณะเป็นอัตชีวประวัติด้วย ซึ่งงานประพันธ์ประเภทอัตชีวประวัติ Chomphuphon (2018) ได้ให้นิยามไว้ว่า เป็นเรื่องเล่าย้อนหลัง ประพันธ์เป็นร้อยแก้วที่บุคคลจริงเขียนขึ้นจากการดำเนินชีวิตของตนเอง เน้นในเรื่องชีวิตส่วนตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคลิกภาพของตัวผู้เขียน การสร้างสรรค์เนื้อหาจากประสบการณ์ตรงยังทำให้หมอยาน้อยเกิดความโดดเด่นด้านการสะท้อนภาพสังคมด้วย ดังที่ Boonkajorn (1999) กล่าวว่า วรรณกรรมเป็นคันฉ่องส่องยุคสมัย วรรณกรรมจึงเป็นเครื่องสะท้อนสังคม คำกล่าวนี้ยังสอดคล้องกับที่ Pintong (2006) กล่าวว่า นักประพันธ์หรือผู้แต่งซึ่งเป็นคนที่อยู่ในสังคมย่อมมาประสบการณ์หรือความรู้สึกนึกคิดที่ได้จากสังคมมากแล้วไว้ในงานของตนไม่ทางตรงก็ทางอ้อม วรรณกรรมกับสังคมจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดชนิดที่แยกกันไม่ออก นอกจากความโดดเด่นตามที่กล่าวมาแล้ว หมอยาน้อย ยังมีความโดดเด่นอีกประการ คือ การนำเสนอภูมิปัญญาด้านการใช้สมุนไพรรักษาโรคของคนภาคใต้ ซึ่งเมื่อทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาด้านการใช้สมุนไพรรักษาโรคในวรรณกรรม พบว่า Netayan (2008) ศึกษาภูมิปัญญาทางการแพทย์แผนไทยที่ปรากฏในวรรณคดีรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จำนวน 8 เรื่อง คือ ขุนช้างขุนแผน อิเหนา

ไชยเชษฐา สังข์ทอง ไกรทอง มณีพิชัย คาวิ และสังข์ศิลป์ชัย ผลการศึกษา พบว่า วรรณคดีสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทุกเรื่องบันทึกภูมิปัญญาด้านการแพทย์แผนไทยตามความรู้ความคิดของผู้คนในสมัยนั้น ส่วนภูมิปัญญาที่บันทึกไว้จะกล่าวถึงขั้นตอนการรักษาพยาบาลความเจ็บป่วย ทั้งในด้านการวิเคราะห์หาสาเหตุของโรค การบำบัดรักษาความเจ็บป่วย การฟื้นฟูสุขภาพและการป้องกันความเจ็บป่วย นอกจากนี้ ยังได้บันทึกเกี่ยวกับการผดุงครรภ์ไว้ด้วย

สำหรับวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับ หมอยาน้อย พบผู้ศึกษา จำนวน 1 เรื่อง คือ Tharawet and Sothip (2024) วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอแนวคิดนิเวศสำนึกตามกรอบแนวคิดของ ธัญญา สังข์พันธานนท์ ผลการศึกษา พบว่า ผู้แต่ง หมอยาน้อย ใช้กลวิธีการนำเสนอแนวคิดนิเวศสำนึก 5 กลวิธี คือ 1) กลวิธีการนำเสนอผ่านโครงเรื่อง 2) กลวิธีการนำเสนอผ่านตัวละคร 3) กลวิธีการนำเสนอผ่านบทสนทนา 4) กลวิธีการนำเสนอผ่านฉาก และ 5) กลวิธีการนำเสนอผ่านน้ำเสียงของผู้แต่ง ได้แก่ น้ำเสียงชื่นชมเชิดชูธรรมชาติ โน้มน้าวให้อนุรักษ์ธรรมชาติ น้ำเสียงจริงจังสื่อความคิด และน้ำเสียงโศกเศร้า จากประเด็นดังกล่าวทำให้มองเห็นว่าการศึกษาหมอยาน้อยนี้ ไม่ได้ครอบคลุมไปถึงการใช้สมุนไพรพื้นบ้านรักษาโรคของคนภาคใต้ และในหน้าบทคัดย่อก็ปรากฏข้อความแต่เพียงว่า “วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย เป็นวรรณกรรมสีเขียวที่มีลักษณะเด่นในการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการสอดแทรกคุณประโยชน์ของพืชสมุนไพรในการรักษาโรคต่าง ๆ ด้วยภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน อันแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง”

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงสนใจศึกษาวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง “หมอยาน้อย” โดยใช้แนวคิดวรรณกรรมกับการสะท้อนภาพสังคมวิเคราะห์ภูมิปัญญาเกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านในประเด็น 1) พันธุ์ไม้พื้นบ้านและสรรพคุณ 2) ตำหรับยาพื้นบ้าน และ 3) การนำสมุนไพรพื้นบ้านไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ทั้งนี้ นอกจากเป็นการนำเอาเนื้อหาของวรรณกรรมมาศึกษาเพิ่มเติมผ่านการมองต่างมุม เพื่อขยายองค์ความรู้ทางด้านวิชาการให้กว้างขวางออกไปแล้ว ยังเป็นการเปิดโลกทัศน์ทางความคิดให้มองเห็นคุณค่าของพันธุ์ไม้พื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นรากเหง้าทางสังคมที่ยึดโยงคนและชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย ดังที่ Srisawat et al. (2013) กล่าวว่า สมุนไพรเป็นทรัพยากรที่หาได้ในท้องถิ่น สามารถส่งเสริมเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนและธุรกิจชุมชนได้ อันจะทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพอนามัยของคนในชาติและการปลูกสมุนไพรยังมีส่วนช่วยให้สิ่งแวดล้อมของชุมชนดีขึ้นด้วย

สมุนไพรพื้นบ้านกับการรักษาโรค ค้นคว้าส่งภูมิปัญญาในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย

สมุนไพรพื้นบ้านเป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ในอดีตคนโบราณใช้การสังเกตและใช้ประสบการณ์จากการลองผิดลองถูกในการทดลองว่าพืชชนิดใด มีสรรพคุณอย่างไร ส่วนไหนบ้างนำมาใช้ประโยชน์ได้ ใช้แล้วเกิดผลอย่างไร รวมทั้งนำมาดัดแปลงรูปลักษณ์เพื่อให้สะดวกต่อการนำไปใช้ ส่วนความหมายของคำว่าสมุนไพรพื้นบ้านมีนักวิชาการให้นิยามไว้หลายท่าน กล่าวโดยสรุปว่า สมุนไพรพื้นบ้าน หมายถึง ผลผลิตทางธรรมชาติที่ได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุ ใช้เป็นยาหรือผสมกับสารอื่นตามตำรับยา เพื่อบำบัดโรค บำรุงร่างกาย หรือใช้เป็นยาแก้พิษส่วนต่าง ๆ ของสมุนไพรพื้นบ้านที่นำมาใช้ เช่น ดอก ใบ หัว ราก ผล เมล็ด เปลือก ลำต้น แต่ละส่วนมีสรรพคุณในการรักษาโรคแตกต่างกัน รวมทั้งปริมาณที่ใช้ในการรักษาแต่ละโรคก็ต่างกันด้วย ด้านการรักษามีหลายวิธี อาทิ นำมาบริโภคเป็นอาหาร ใช้เป็นยาต้ม ยาขง ยาลูกกลอน ยาดอกเหล้า ยาพอก เป็นต้น (Jongwutiwes, K., Nillapan, M., Chalongsuk, R., Thammeter, T., Sangwattanukul, W. 2000; Royal Academy, 2013 ; Rujjanawet, C., Kanchanaphot, D., & Amornlertpisan, D. 2006) ส่วนรสชาติของยาสมุนไพรพื้นบ้าน Komphirasettho (2018) กล่าวว่า มี 9 รสชาติ และมีรสจัด 1 รสชาติ ดังปรากฏรายละเอียดในตาราง 1

ตาราง 1

รสชาติของยาสมุนไพรพื้นบ้าน

ลำดับ	รส	สรรพคุณ	สมุนไพร
1	รสฝาด	สมานแผล แก้ท้องร่วง แก้บิด บำรุงธาตุ แสดงกับโรคท้องผูก เป็นพรวรดึก ทำให้ กระหายน้ำ	ทับทิม ตราเสือ ประดู่ ประคูดุลา หว่า พุทรา มะขวิด มะเดื่อ สมอ สมอไทย สมอพิเภก
2	รสหวาน	ชุ่มซาบไปตามเนื้อ ทำให้เนื้อนุ่ม บำรุง กำลัง แก้อ่อนเพลีย แสดงกับโรค เสมหะเพ็อง บาดแผล	ตาล น้ำนม น้ำผึ้ง น้ำตาลกรวด มะขาม ป้อม มหาหิงค์ หนุ้าคา อ้อย
3	รสเมาเบื่อ	แก้พิษสัตว์กัดต่อย ผื่นคัน พิษโลหิต ระงับประสาท แสดงกับโรคหัวใจพิการ	กระเบา พญามือเหล็ก สะเดาอินเดียน
4	รสขม	บำรุงโลหิตและดี แก้โลหิตพิการ เจริญอาหาร แสดงกับโลหิตพิการ	กระดอม กะลัมพัก ชี้กา บอระเพ็ด บัว ปลั่งกาสา สะเดา หัวหมู
5	รสเผ็ดร้อน	แก้ลม จุกเสียด แน่นเฟ้อ ขับผายลม บำรุงธาตุ แสดงกับไข้พิษร้อน	กระเทียม กระเพรา ขมิ้น ข่า เจตพังคี เทียนขาว เมล็ดพันธุ์ผักกาด ว่านน้ำ
6	รสมัน	แก้เส้นเอ็นพิการ บำรุงเส้นเอ็น เพิ่มไขมัน ให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย แสดงกับโรคเสมหะพิการ	งา ถั่วเขียว ถั่วฝักยาว ถั่วเหลือง ถั่วราชมาส ถั่วฤๅษี
7	รสหอมเย็น	บำรุงหัวใจ ทำให้ชื่นใจ บำรุงครรภ์ แสดงกับโรคลม	ดิน
8	รสเค็ม	ชุ่มซาบไปตามผิวหนัง รักษาเนื้อผิวหนัง มิให้เน่า แก้อโรคผิวหนังบางชนิด แสดง กับโรคอุจจาระพิการ	เกลือ ไข่
9	รสเปรี้ยว	แก้เสมหะ ฟอกโลหิต ระบายอุจจาระ แสดงกับโรคน้ำเหลืองเสีย บาดแผลและ ท้องร่วง	มะขาม มะนาว
10	รสจืด	ถอนพิษไข้ ขับปัสสาวะ แสดงกับอาการ ลดหน้ามืด	ข้าว ข้าวฟ่าง ข้าวสาลี เต๋อย น้ำ รัก รักข้าว ละหุ่ง

ที่มา: Komphirasettho, P. (2018).

ส่วนสมุนไพรพื้นบ้านในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ผู้แต่งได้นำเสนอ 3 ประเด็น ได้แก่ 1) พันธุ์ไม้พื้นบ้านและสรรพคุณ 2) ตำหรับยาพื้นบ้าน และ 3) การนำสมุนไพรพื้นบ้านไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ซึ่งแต่ละประเด็นมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1) พันธุ์ไม้พื้นบ้านและสรรพคุณ

พันธุ์ไม้พื้นบ้าน คือ พันธุ์ไม้ที่เจริญเติบโตอยู่ในท้องถิ่น คนในพื้นที่จะรู้จักและนำไปใช้ประโยชน์ เช่น เป็นอาหาร ยารักษาโรค ทำเครื่องมือเครื่องใช้ หรือใช้ประกอบพิธีกรรมความเชื่อ เป็นต้น วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ผู้แต่งได้สะท้อนสรรพคุณของพันธุ์ไม้พื้นบ้าน โดยนำเสนอผ่านการเรียนรู้ของปรมินทร์ ตัวละครเอกของเรื่อง โดยมีลุงเยี่ยมพี่ชายของพ่อเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ เมื่อครั้งที่เขาไปเที่ยวที่บ้านลุงในช่วงปิดภาคเรียน เหตุการณ์สำคัญที่จุดประกายให้ปรมินทร์หันมาสนใจศึกษาสมุนไพรพื้นบ้านอย่างจริงจัง คือ เขาถูกเงี่ยงปลาตุ๊กแทงเมื่อครั้งที่ช่วยลุงเยี่ยมจับปลาในสระ แล้วลุงเยี่ยมนำใบฟ้าทะลายโจรมาต้มให้กินควบคู่กับโปะยาเส้น สองวันต่อมาบาดแผลของปรมินทร์ก็หาย ดังปรากฏในวรรณกรรม

“ปรมินทร์ใช้ขี้ฉี่จนแพ้ เขาปวดแผลมาก ร้องครวญครางตลอดทั้งคืน โชคดีที่ ป้าเยาว์เซ็ดแผลให้ให้เป็นระยะ สลับกับลุงเยี่ยมปลุกให้ผืนดินน้ำต้มใบฟ้าทะลายโจร อันขมปีทุกสี่ชั่วโมง แล้วใช้ยาเส้นชุน้ำพอหมาด ๆ วางโปะบนแผลให้ บาดแผลจาก เงี่ยงปลาตุ๊กจึงไม่อักเสบมาก อีกสองวันต่อมาเด็กชายก็หายดีแล้วกลับบ้านอย่างปลอดภัย เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น

หลังจากหายป่วยคราวนั้น เด็กชายเห็นคุณค่าของสมุนไพรและความสำคัญของ หมอกกลางบ้านในชนบทห่างไกลได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เขารู้สึกอยากเป็นเหมือนปู่และลุงเยี่ยม นำความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านจากรุ่นสู่รุ่นไปช่วยเหลือคนเจ็บป่วยให้หายจากโรคภัย”

(Srikaewbawon, 2018, pp. 69)

จากเนื้อหาของวรรณกรรมจะเห็นว่าความประทับใจจากประสบการณ์ตรงที่เกิดขึ้นกับตนเองเป็นแรงบันดาลใจสำคัญที่ทำให้ปรมินทร์ ซึ่งผู้แต่งสร้างให้เป็นตัวแทนของเยาวชนเกิดความสนใจและอยากเรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านอย่างจริงจัง ดังนั้นช่วงเวลาที่อยู่บ้านลุงเยี่ยม ปรมินทร์จึงตั้งใจจดบันทึกสรรพคุณของพันธุ์ไม้พื้นบ้านแต่ละชนิดอย่างตั้งใจ โดยมีลุงเยี่ยมเป็นผู้คอยถ่ายทอดองค์ความรู้ให้ ดังปรากฏในวรรณกรรม

“ต้นอะไรหรือครับลุง ปรมินทร์ตามเข้าไปดูใกล้ ๆ เฮ้ย ! ดอกมันเหมือนหนวด เจ้าแมงเหนียวที่บ้านเลย ปรมินทร์นั่งลงดูใกล้ ๆ แล้วร้องขึ้น ก็หญ้าหนวดแมงยังไล่ลุงเยี่ยมอธิบาย ปรมินทร์นำสมุดขึ้นมาวาดต้นสมุนไพรตรงหน้า ซึ่งเป็นไม้ล้มลุกขนาดเล็กลำต้นสีเหลี่ยมสีน้ำตาล ใบเดี่ยวเรียงตัวแบบตรงข้ามสลับตั้งฉาก ใบรูปไข่ปลายเรียวแหลม ขอบใบจักเป็นฟันเลื่อย ช่อดอกเป็นกระจุกสีขาวและม่วงอ่อน ปลายยอดคล้ายฉัตร มีเส้นเกสรยาวมองคล้ายหนวดของแมง มีสรรพคุณอะไรบ้างครับลุง หลานชายให้ความสนใจเป็นพิเศษ ยอดอ่อนเอามาหั่นแล้วตากให้แห้ง ใช้ซังกับน้ำเดือด ต้มช่วยลดความดันโลหิตได้อย่างดีเลยเชียะว ลุงเยี่ยมค่อย ๆ บอก ซ้า ๆ รอให้หลานจดบันทึกได้ทัน

(Srikaewbawon, 2018, pp. 75-76)

นอกจากนี้ ลุงเยี่ยมยังให้ความรู้เพิ่มเติมว่า ว่านหางจระเข้ใช้รักษาแผลไหม้ น้ำร้อนลวก ใบน้อยหน่าใช้กำจัดเหา ใบรางจืดช่วยให้อาเจียนเมื่อกินอาหารไม่ย่อย ว่านสาวหลงช่วยรักษาโรคผิวหนัง แก้ผื่นคัน บางคนนำรากมาแช่น้ำมันจันทน์ ไว้สำหรับทาตัวให้หอมก่อนออกจากบ้าน หญ้าหนวดแมงช่วยลดความดันโลหิต ทองพันชั่งรักษาโรคกลาก เกล็ดขึ้น บอระเพ็ดช่วยลดไข้ ลดน้ำตาลในเลือด และที่สำคัญเป็นหนึ่งในว่านยาที่ใช้ในพิธีเซ่นไหว้ เพื่อให้อยู่อย่างคงกระพันของสำนักเขาอ้อ รวมถึงบอกเล่าสรรพคุณของสมุนไพรพื้นบ้านในโครงการสาธารณสุขมูลฐาน ดังปรากฏในวรรณกรรม

“ลุงเยี่ยมเคยบอกว่าว่านหางจระเข้สามารถใช้รักษาแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวกได้ และยังแนะนำสมุนไพรในโครงการสาธารณสุขมูลฐานทั้งหมดให้รู้จักอีกด้วย ซึ่งนอกจากว่านหางจระเข้แล้ว ยังมีอีกสี่ชนิด ได้แก่ ฟ้าทะเลลายโจรแก้ไข้และเจ็บคอ ขมิ้นชันแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ ชุมเห็ดเทศแก้ท้องผูกเป็นยาระบาย และเสลดพังพอนตัวเมียแก้แพ้ ผื่นคันและริ้ว

(Srikaewbawon, 2018, pp. 85-87)

จะเห็นว่าองค์ความรู้ที่ลุงเยี่ยมถ่ายทอดให้ปริมินทร์นั้นนอกจากทำให้รู้จักพันธุ์ไม้พื้นบ้าน สรรพคุณของพันธุ์ไม้แต่ละชนิดที่มีคุณสมบัติในการรักษาโรคแตกต่างกันแล้ว องค์ความรู้ดังกล่าวยังนำไปใช้ปฐมพยาบาลเบื้องต้นเมื่อเกิดอาการเจ็บป่วยหรืออุบัติเหตุฉุกเฉินขึ้น ขณะเดียวกันก็ยังสามารถช่วยเหลือหรือปฐมพยาบาลเบื้องต้นให้คนรอบข้างได้ด้วย สมุนไพรพื้นบ้านในอดีตจึงเปรียบเสมือนยาสามัญประจำบ้านที่มีอยู่ทุกครัวเรือน และที่สำคัญกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญของการสืบทอดสืบสานภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา

2) ตำหรับยาพื้นบ้าน

ตำหรับยา คือ สูตรยาที่ระบุส่วนประกอบของสมุนไพรพื้นบ้านตั้งแต่ 2 ชนิด ขึ้นไปผสมรวมกัน บางตำหรับไม่ได้มีสมุนไพรพื้นบ้านเพียงอย่างเดียว แต่อาจมีส่วนประกอบอื่นรวมอยู่ในตำหรับเดียวกันด้วย (Suraphan, 2025) วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ผู้แต่งได้นำเสนอตำหรับยาพื้นบ้านของคนภาคใต้ 2 ตำหรับ คือ ยาแก้ไอ และลูกประคบ โดยลูกประคบนั้นผู้แต่งบอกเล่ากรรมวิธีการทำผ่านคำบอกเล่าของป้าเยาว์ที่กำลังสอนปริมินทร์ให้ฝึกทำลูกประคบ ดังปรากฏในวรรณกรรม

“...วิธีทำลูกประคบโดยเริ่มจากนำไพล ขมิ้นชัน ขมิ้นอ้อย ข่า ตะไคร้ที่ตำไว้หยาบ ๆ และผิวมะกรูดหั่นเป็นชิ้นคลุกเคล้ากัน เติมน้ำมัน พิมเสนและการบูร แล้วคลุกเคล้าอีกครั้งให้เข้ากันดี ต่อจากนั้นตักมาประมาณสองทัพพีวางบนผ้าขาวบางขนาดขนาดหนึ่งตารางฟุต รวบมุมทั้งสี่ด้านขึ้น ให้สมุนไพรอยู่ตรงกลาง แล้วรวบตรงฐาน จากนั้นบีบน้ำสมุนไพรออกให้ได้มากที่สุด จนได้สมุนไพรลักษณะเป็นก้อนกลมแล้วใช้เชือกความยาวประมาณหนึ่งเมตรมัดให้แน่นหนึ่งครั้ง พับผ้าด้านข้างหมุนเข้าหาแกนกลางทั้งสองด้าน ใช้เชือกพันผ้าที่มีลักษณะเป็นด้ามจับให้แน่นจากล่างขึ้นบน แล้วผูกปลายเชือกที่เหลือเข้าด้วยกัน”

(Srikaewbawon, 2018, pp. 66)

ส่วนตำหรับยาแก้ไอปริมินทร์เรียนรู้จากการสืบค้นข้อมูลด้วยตนเอง เมื่อครั้งที่พ่อป่วยแล้วไอติดต่อกันหลายวัน ปริมินทร์เป็นห่วงพ่อกมากจึงพยายามสืบค้นข้อมูล เพื่อหาสูตรยามารักษาพ่อ กระทั่งพบสูตรยาแก้ไอในวารสารดังปรากฏในวรรณกรรม

“ปริมินทร์เป็นห่วงพ่อที่มีอาการไอหนักติดต่อกันมาหลายวัน อย่างที่ไม่เคยเห็นมาก่อน เขาจึงส่งสารพ่อกมาก จึงพยายามหาหนทางช่วยให้อาการของพ่อทุเลาลง ซึ่งคอลัมน์สมุนไพรใกล้ตัวในฉบับล่าสุดได้บอกวิธีปรุงยาแก้ไอจากสมุนไพรเอาไว้ด้วย เขาจึงจดสูตรมา คิดว่าจะทดลองทำ

เด็กชายเก็บผลมะขามป้อมมาจากป่าละเมาะหลังโรงเรียนตอนเลิกเรียน เมื่อกลับมาถึงบ้านก็จัดแจงล้างจนสะอาด นำลงหม้อเติมน้ำลงไปต้มจนเดือดแล้วกรองเอาแต่น้ำใส่แก้ว ก่อนปรุงรสด้วยน้ำผึ้งประมาณหนึ่งกาแฟและเกลือแค่เพียงหยิบมือ ยาแก้ไอขับเสมหะตำรับโบราณที่มีมานานก็เป็นอันเสร็จสรรพ”

(Srikaewbawon, 2018, pp. 139)

จากเนื้อหาของวรรณกรรมนอกจากสะท้อนให้เห็นตำรายาพื้นบ้านของคนภาคใต้แล้ว ยังสะท้อนถึงแหล่งเรียนรู้ที่เยาวชนสามารถใช้ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านและตำรายาพื้นบ้านได้ด้วยตนเอง มีทั้งจากบุคคลคือปราชญ์ชาวบ้าน และที่บันทึกไว้ในรูปของสื่อต่าง ๆ องค์ความรู้เหล่านี้นอกจากเป็นความรู้ที่จะติดตัวผู้สืบค้นให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้แล้ว ยังช่วยฝึกทักษะการสืบค้น การแสวงหาข้อมูลด้วยตนเองให้กับเยาวชนด้วย และที่สำคัญเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยสืบทอด สืบสาน และช่วยกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาของบรรพชนให้คงอยู่คู่แผ่นดินสืบไป

3) การนำสมุนไพรพื้นบ้านไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์

การแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านเป็นผลิตภัณฑ์ คือ การนำสมุนไพรพื้นบ้านที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาผ่านกระบวนการผลิต ดัดแปลง หรือพัฒนาให้อยู่ในรูปที่เหมาะสมต่อการนำไปใช้งาน หรือเพื่อเพิ่มคุณภาพเพิ่มความปลอดภัย จนสามารถจำหน่ายหรือใช้ในเชิงพาณิชย์ได้ วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ผู้แต่งได้นำเสนอการแปรรูปหญ้าดอกขาวเป็นเครื่องดื่มเพื่อช่วยลดความอยากสูบบุหรี่ในผู้ที่ต้องการอยากเลิกสูบบุหรี่ ซึ่งผู้แต่งสะท้อนผ่านการจำลองสถานการณ์ให้ครูประจำชั้นมอบหมายให้นักเรียนแบ่งกลุ่มจัดทำโครงงานวิทยาศาสตร์สำหรับส่งเข้าประกวดในวันวิทยาศาสตร์ ดังปรากฏในวรรณกรรม

“ปรมินทร์ซึ่งได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้ากลุ่มนำเสนอว่า ตอนขึ้นภูเขาไปกับลุง ช่วงปิดเทอมพบว่ามีสมุนไพรชนิดหนึ่งชื่อหญ้าดอกขาวหรือหญ้าหมอน้อย มีสรรพคุณทางยามากมาย แต่สรรพคุณที่น่าสนใจเป็นพิเศษคือช่วยลดความอยากสูบบุหรี่ในผู้ที่ต้องการเลิกสูบบุหรี่ได้”

...

“...ปรมินทร์นำหญ้าดอกขาวจากสนามมาให้สมาชิกในกลุ่มดู พร้อมกับระดมสมองขอความเห็นในการแปรรูปพืชพิษชนิดนี้ให้เป็นผลิตภัณฑ์ช่วยเลิกบุหรี่...”

...

“บ่ายวันเสาร์อีกสัปดาห์ต่อมาสมาชิกกลุ่มจึงนัดกันมาบ้านปรมินทร์ เพื่อทดลองชิมรสชาติชาหญ้าหวานกับใบเตยเพื่อหาอัตราส่วนผสมที่เป็นสูตรลงตัวกันอีกครั้ง เยี่ยมเลย รสชาติกลมกล่อมขึ้น หอมด้วยนะ แสงดาวเอ๋ยขึ้นหลังchim”

(Srikaewbawon, 2018, pp. 157-159)

จากเนื้อหาของวรรณกรรมจะเห็นว่านอกจากผู้แต่งจะแฝงเจตนาในการบันทึกองค์ความรู้และสะท้อนภูมิปัญญาจากการแปรรูปหญ้าดอกขาวให้เป็นเครื่องดื่มเพื่อช่วยลดความอยากสูบบุหรี่ในผู้ที่ต้องการอยากเลิกสูบบุหรี่แล้ว ยังแฝงเจตนาในการส่งสารถึงเยาวชนให้เป็นผู้คิดแบบต่อยอด โดยการนำเอาทักษะการคิดแบบวิทยาศาสตร์มาเป็นเครื่องมือในการสืบค้นข้อมูลหรือทดลองเพื่อให้ได้องค์ความรู้ใหม่ ๆ ขณะเดียวกันก็ฝึกทักษะการสังเกต การทำงานกลุ่ม การระดมสมอง เพื่อช่วยกันปรับปรุงพัฒนาเพิ่มมูลค่าของพันธุ์ไม้พื้นบ้าน ตลอดจนคิดค้นออกแบบและสร้างผลิตภัณฑ์ให้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเพื่อเป็นรายได้เข้าสู่ครัวเรือนด้วย ดังนั้น การที่ผู้แต่ง

ได้สะท้อนแนวทางดังกล่าวไว้ในเนื้อหาของวรรณกรรมก็เพื่อชี้แนะแนวทางให้กับเยาวชน ซึ่งเป็นคนรุ่นต่อไปที่จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

บทสรุป

หมอยาน้อย เป็นวรรณกรรมเยาวชนที่มีความโดดเด่นในการเป็นวรรณกรรมสะท้อนสังคม ทั้งด้านวิถีความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ สภาพสังคม และวัฒนธรรม เงาสสะท้อนดังกล่าวไม่เพียงแต่ช่วยให้มองเห็นวิถีความเป็นอยู่ของคนภาคใต้ในอดีตเท่านั้น แต่ยังส่องสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรพื้นบ้านรักษาโรคของคนภาคใต้ด้วย โดยคนโบราณจะนำเอาคุณลักษณะพิเศษเฉพาะของพืชแต่ละชนิดที่มีสรรพคุณทางยามาบำรุงร่างกาย บำบัดอาการเจ็บป่วย หรือนำสมุนไพรมาผสมกันเป็นตำรายาพื้นบ้านแล้วดัดแปลงรูปแบบเพื่อให้สะดวกต่อการนำไปใช้ หรือนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่ช่วยเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจสร้างรายได้เข้าสู่ครัวเรือนด้วย ขณะเดียวกันก็ส่องสะท้อนให้มองเห็นแนวทางการสืบทอดสืบสานและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งผู้แต่งได้สะท้อนแนวทาง คือ 1) สืบทอดองค์ความรู้จากคำบอกเล่าของผู้รู้ในชุมชนหรือจากปราชญ์ชาวบ้าน 2) บันทึกองค์ความรู้ทั้งที่ได้รับจากปราชญ์ชาวบ้านและที่ได้จากการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ลงในสมุดจดบันทึก 3) นำสมุนไพรพื้นบ้านมาขยายพันธุ์ เช่น นำสายพันธุ์มาจากป่าหรือจากชุมชนอื่นมาปลูกขยายพันธุ์ในครัวเรือน 4) พัฒนาองค์ความรู้ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยกระบวนการกลุ่ม โดยมีสถานศึกษา คือ โรงเรียนช่วยพัฒนายกระดับองค์ความรู้ให้เข้มข้นขึ้น 5) นำพืชสมุนไพรพื้นบ้านมาแปรรูปเพื่อให้สะดวกและง่ายต่อการนำไปใช้ 6) สร้างมูลค่าด้วยการจัดจำหน่าย และ 7) เผยแพร่องค์ความรู้ เช่น จัดเวทีประกวด เพื่อสร้างเครือข่ายขณะเดียวกันจะได้รับฟังข้อเสนอแนะสำหรับนำมาพัฒนาปรับปรุงคุณภาพต่อไป ซึ่งแนวทางปฏิบัติที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย สอดรับกับที่ Lueang-ngam and Yaemyim (2024) กล่าวว่า แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรท้องถิ่น มี 7 แนวทาง คือ 1) การสืบทอดจากบรรพบุรุษ 2) การจดบันทึกลงในสมุดคู่มือ 3) การขยายพันธุ์ 4) การพัฒนาตนเองด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีภาครัฐเข้ามายกระดับองค์ความรู้ให้ปราชญ์ชาวบ้าน 5) นำพืชสมุนไพรไปแปรรูปเป็นยารักษาโรค 6) สร้างมูลค่าด้วยการจัดจำหน่ายจากสมุนไพรพื้นบ้าน และ 7) ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่บุคคลที่สนใจ ดังนั้น จะเห็นว่าแม้การศึกษาดังกล่าวจะแตกต่างกัน คือ วรรณกรรมเรื่อง หมอยาน้อย ศึกษาผ่านการวิเคราะห์หัตถ์ของวรรณกรรม และงานวิจัยของ Lueang-ngam and Yaemyim (2024) ศึกษาโดยการลงพื้นที่ไปเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์ชาวบ้านเชิงลึก ทั้งสองผลงานต่างก็พบแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาใกล้เคียงกัน ซึ่งเป็นเครื่องตอกย้ำถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ วรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ยังสะท้อนให้เห็นวิถีชาวบ้านที่ดำรงชีวิตสัมพันธ์ไปกับทรัพยากรในท้องถิ่น เช่น หาปลาในสระมาเป็นอาหาร นำใบน้อยหน่ามากำจัดเหา ทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นเครื่องแสดงออกถึงวิถีชาวบ้านที่เรียบง่าย สมถะ รวมถึงการใช้ชีวิตที่สัมพันธ์ไปกับธรรมชาติ ตามที่ Tharawet and Sothip (2024) ได้ศึกษากลวิธีการนำเสนอแนวคิดนิเวศสำนึกในวรรณกรรม หมอยาน้อย ผ่านองค์ประกอบของวรรณกรรม คือ โครงเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉาก และน้ำเสียงของผู้แต่ง ซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างชัดเจน และการที่ผู้เขียนได้ศึกษาเพิ่มเติมด้านสมุนไพรพื้นบ้านกับการรักษาโรคคั่นส่องภูมิปัญญาในวรรณกรรมเยาวชนเรื่อง หมอยาน้อย ยิ่งสะท้อนให้เห็นคุณค่าประโยชน์ของพืชประจำถิ่นได้เป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นว่าการที่ผู้แต่งเลือกนำเสนอ หมอยาน้อย ในรูปแบบวรรณกรรมเยาวชน ทำให้มองเห็นเจตนาและความตั้งใจ สรุปลงได้ 3 ประเด็น คือ 1) นำเสนอ หมอยาน้อย ด้วยรูปแบบการประพันธ์ที่ต้นซึ้งชอบ คือ วรรณกรรมเยาวชน โดยมีนักเขียนชั้นครูที่ตนเคารพเป็นแม่แบบของการประพันธ์ 2) เพื่อส่งสารไปยังเยาวชน ผู้เป็นอนาคตของชาติ ซึ่งเป็นคนรุ่นต่อไปที่จะทำหน้าที่สืบทอดสืบสานองค์ความรู้เกี่ยวกับการรักษา

โรคด้วยสมุนไพรพื้นบ้านต่อไป ขณะเดียวกันก็ชี้แนะแนวทางเพิ่มเติมในการพัฒนาองค์ความรู้ให้ทันสมัยและสัมพันธ์สอดคล้องไปกับยุคสมัยด้วย และ 3) ส่งสารถึงผู้ที่ใกล้ชิดเยาวชน ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครอง ปราชญ์ชาวบ้าน และโรงเรียน ว่าสามารถช่วยกันบ่มเพาะองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้านให้กับเยาวชนได้ ทั้งด้วยวิธีการบอกเล่า สอนให้ปฏิบัติ ชี้แนะแนวทางหรือบอกแหล่งเรียนรู้ให้ไปสืบค้นข้อมูลด้วยตนเอง สอนผ่านโครงการวิทยาศาสตร์ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้นอกจากทำให้เยาวชนได้ฝึกปฏิบัติการทำงานเป็นทีม ภาวะผู้นำ ผู้ตามแล้ว ยังช่วยฝึกทักษะ การคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงสร้างสรรค์ และการคิดเชิงนวัตกรรมด้วย

ดังนั้นจะเห็นว่า หมอยาน้อย จึงไม่ได้เป็นเพียงวรรณกรรมเยาวชนที่ทำหน้าที่สะท้อนภาพสังคมอย่างเข้มข้น เท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นสื่อการเรียนรู้ที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาเกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน ได้ด้วย ขณะเดียวกันผู้อ่านที่อยู่ในวัยเรียนก็ยังสามารถนำองค์ความรู้ไปบูรณาการปรับใช้กับแนวทฤษฎีศาสตร์ โรงเรียน ตามพระราชดำริสในสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า ที่มีพระราชดำริให้พื้นที่ในโรงเรียนและท้องถิ่นเป็น ห้องเรียนธรรมชาติได้ด้วย ด้วยเหตุนี้ หมอยาน้อย จึงเป็นวรรณกรรมเยาวชนที่มีคุณค่าเรื่องหนึ่ง ทั้งในฐานะสื่อ ให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นบ้าน การอนุรักษ์ พัฒนา และส่งต่อภูมิปัญญาเกี่ยวกับการรักษาโรคด้วยสมุนไพร ให้คงอยู่ตามบริบทสมัยใหม่ อันเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนรากฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่น

References

- Boonkajorn, T. (1999). *Novels and Thai society (1947–2004)*. Chulalongkorn University Press.
- Chomphuphon, A. (2018). Autobiographical characteristics in *Les Années* by Annie Ernaux. *Journal of Liberal Arts, Silpakorn University*, 18(1), 221–245.
- Komphirasettho, P. (2018). *A study of Buddhist indigenous knowledge on herbal usage in Ban Khok Sanga, Sai Mun Subdistrict, Nam Phong District, Khon Kaen Province* (Master's thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University).
- Lueang-ngam, P., & Yaemyim, W. (2024, January–April). Guidelines for preserving indigenous knowledge of local herbal plant usage: A case study of Ban Napa Nanad, Khao Kaeo Subdistrict, Chiang Khan District, Loei Province. *MCU Ubon Review*, 9(1), 971–981.
- Netayan, K. (2008). *Thai traditional medical wisdom appearing in literature during the reign of King Phutthaloetla Naphalai* (Master's thesis, Srinakharinwirot University).
- Pintong, T. (2006). *Literature and Thai society*. Ramkhamhaeng University Press.
- Royal Academy. (2013). *Royal Institute Dictionary 2011 Edition*. Nanmee Books.
- Rujjanawet, C., Kanchanaphot, D., & Amornlertpisan, D. (Eds.). (2006). *20 Years of the Princess Maha Chakri Sirindhorn Herbal Garden*. PTT Public Company Limited
- Srikaewbawon, K. (2018). *Mho Ya Noi*. Triple Group.
- Srisawat, S., Sukchan, P., Pradapsaeng, J., & Limcharoen, S. (2013). Local medicinal plants and indigenous knowledge applied in folk medicine in the southern border provinces. *Princess of Naradhiwas University Journal*, 5(4), 14–27.
- Suraphan. (2025). *Treating chronic diseases at all levels with herbs: Safe and drug-free for life*. Retrieved May 1, 2025, from <https://suraphanclinic.com/blogs/1>
- Tharawet, W., & Sothip, M. (2024, October). Presentation strategies of ecocentricawareness in children's literature: A case study of “Mho Ya Noi” by Kitisak Srikaewbawon. *Journal of Social Sciences and Culture*, 8(10), (pp 124–136).

Jongwutiwes, K., Nillapan, M., Chalongsuk, R., Thammetar, T., & Sangwattanakul, W. (2000). *The development of learning process on local herb in the Plakmailai community, Kampangsaen District, Nakhon Pathom* (Research report).

How to Cite this Article:

Chuthap, W. (2026). Local herbs and disease treatment from the wisdom reflected in the young-adult fiction "Mor Ya Noi". *Journal of Social Sciences and Humanities Research in Asia*, 32(1), 125–134.